

עיונים לפרשת פנחס עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מידת הכעס

הרב מנשה צימרמן

בקצה השני, והיא מונעת מהאדם להוציא מכספו גם כאשר יש צורך בכך. המידה של עין יפה היא המידה הממוצעת שבה יש לנהוג. בתוך הדוגמות האלה הרמב"ם מזכיר גם את מידת הכעס בתור מידה קיצונית שיש להתרחק ממנה:

"והסבלנות, ממוצעת בין הכעס והעדר הרגשת הביזיון".

אם כן המצב הרצוי הוא שאדם יהיה סבלן. מחד מידה זו מרוחקת ממידת הכעס בכך שהאדם אינו כועס בלי גבול וסיבה. מאידך הוא לא איבד את החוש הבריא – הוא אינו אדיש כלפי הסובב אותו אלא מרגיש כשמבזים אותו.

ואולם במשנה תורה³ הרמב"ם כותב דברים אחרים לכאורה. הרמב"ם כותב שעל האדם להתרחק מהכעס עד הקצה האחר:

"וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד **הקצה האחר**, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו".

הקושיה מתעצמת לאור דברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת אבות שעולה מהם שאדם שאינו כועס כלל הוא חסיד, אך אין זו חובה. וכך הרמב"ם⁴ כותב על דברי המשנה בפרקי אבות "קשה לכעוס ונוח לרצות – חסיד. נוח לכעוס וקשה לרצות – רשע"

"התבונן איך קרא הסבלן המוסיף בסבלנות עד שיתקרב להעדר הרגשת הביזיון – חסיד, וקרא מי שיש לו פחיתות הכעס – רשע".

חומרתה של מידת הכעס

נתבונן במקורות נוספים להשלמת התמונה לגבי יחסו של הרמב"ם למידת הכעס. התבוננות זו תעזור לנו להבין את כוונתו של הרמב"ם ולתרוץ את הסתירה.

במסכת ברכות⁵ שנינו:

"ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".⁶ בכל לבבך – בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע".

על דברי המשנה יש לשאול כיצד אפשר לעבוד את ה' על ידי

פרשת השבוע פותחת בברכת השלום שהקב"ה מברך בה את פינחס:

"פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הִכְהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאֹתֵי בְּתוּכֶם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאֹתֵי. לָכֵן אָמַר: הִנְנִי נִתֵּן לּוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלֹום" (במדבר כה, יא-יב).

פעמים רבות שמעתי מפי מורי ורבי הרב יעקב שפירא שליט"א את ההסבר המובא להלן. הקב"ה מברך את פינחס בברית שלום. ברכה זו מוכיחה שקנאותו של פינחס לא נבעה מתוך תכונה נפשית קבועה של קנאות וכעס אצלו. שהרי לאדם קנאי בטבעו אין זו מתנה לברך אותו בשלום. אדרבה, הוא מחפש מקומות שבהם הוא יכול להשתמש בתכונותיו. הברכה שהקב"ה בירך בה את פינחס מוכיחה לנו בצורה ברורה שפינחס היה אוהב שלום ורודף שלום, ורק בעת זו ראה צורך לקנא את קנאת ה'.

מהמעשה של פינחס אפשר ללמוד שישנם מצבים שבהם נדרש האדם לא להישאר קר רוח ואדיש אלא להיפך, לפעול מתוך תחושת קנאות. נעיין בדברי הרמב"ם ונראה את יחסו למידת הכעס. במהלך הדברים ננסה גם להבין מהי החומרה של מידת הכעס, ואם ישנם מצבים שבהם נכון להשתמש במידה זו.

הגדרתה של מידת הכעס

הרמב"ם¹ מסביר שלנפש ישנם חלקים שונים בעלי תפקידים שונים. מידת הכעס קשורה ל'חלק המתעורר':

"והחלק המתעורר – הוא הכוח אשר בו ישתוקק האדם לדבר מה, או ימאסהו. ומזה הכח יבואו פעולות הבקשה והבריחה, ובחירת דבר מה או ההתרחקות ממנו, **והכעס** וההתרחקות..."

כלומר, החלק המתעורר הוא החלק בנפש המבטא את רצונו של האדם כלפי הדברים הסובבים אותו. גם הכעס הוא השלכה של חלק זה בנפש.

בהמשך² הרמב"ם מנסח את הכלל של 'שביל הזהב'. המידה הנכונה שבה ראוי לנהוג היא המידה הנמצאת בתווך בין שתי מידות קיצוניות. למשל, המידה של 'עין יפה' נמצאת באמצע בין פזרנות לקמצנות. מידת הפזרנות גורמת לאדם לבזבז את כספו בלי חשיבה מספקת. לעומת זאת מידת הקמצנות נמצאת

1 שמונה פרקים לרמב"ם, פרק א.

2 שם, פרק ד.

3 הלכות דעות ב, ג.

4 בסדר המשניות של הרמב"ם נמצא בפרקי אבות ה, י.

5 בסדר המשניות שלנו נמצא שם ה, יא.

6 ט, ה.

6 דברים ו, ה.

היצר הרע? הרמב"ם⁷ מסביר את הדברים כך:

"ביצר טוב וביצר רע, רצונו לומר שישים בלבו אהבת הא-ל והאמונה בו אפילו בעת המרי והכעס והרוגז, שכל זה הוא יצר רע, כאמרם: 'בכל דרכיך דעהו' – אפילו בדבר עבירה".

כוונת הרמב"ם לומר שגם בזמן שבו האדם מגיע לידי כעס – עליו להכניס בלבו את אמונתו בה' ואהבתו ובכך להפחית את כעסו. לפי פירוש זה בדברי הרמב"ם עולה שהמשנה השתמשה בביטוי החריף **יצר הרע** בתור כינוי למידת הכעס. מדברים אלו אפשר ללמוד את החומרה היתרה של מידת הכעס בעיני הרמב"ם, עד כדי כך שהוא בחר לפרש כך את הביטוי 'יצר הרע' המוזכר במשנה.

ישנו מקור נוסף המבטא את החומרה שבכעס והזהירות היתרה שיש לנהוג. במשנה בפרקי אבות⁸ כתוב: "**אל תהי נוח לכעוס**". הרמב"ם מפרש:

"אל תכין נפשך **לכעס ורוגז**. וכבר הפליגו בגנות הכעס, וסוף מה שאמרו⁹, שכל מי שכועס הריהו כמו עובד עבודה זרה. וסמכו זה לאומרו: "לא יהיה בך אל זר [=כעס] ולא תשתחוה לאל נכר¹⁰", רצונו לומר ששני הדברים אחד".

הרמב"ם מסביר שההדרכה של המשנה – 'אל תהי נח לכעוס' מלמדת אותנו שעל האדם להיזהר ולהימנע מראש מלהגיע למצב שבו הוא עלול לכעוס. שכן אדם הכועס הוא כאילו עובד עבודה זרה.

לאור דברים אלו מסתבר לומר שכוונת הרמב"ם היא שאכן יש ללכת עד הקצה האחרון הרחוק ממידת הכעס. אם כן כיצד ניישב את הסתירה בדברי הרמב"ם?

תוכחה מגולה ואהבה מסותרת

נראה שהרמב"ם עצמו רמז לתשובה לסתירה בהמשך דבריו במשנה תורה¹¹:

"ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב **יראה עצמו בפניהם** שהוא כועס כדי לייסרם **ותהיה דעתו מיושבת** בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס".

הרמב"ם מסביר שגם כאשר יש מצב שבו ראוי לכעוס – על האדם לכעוס רק כלפי חוץ. התכונה של כעס ורוגז היא **תכונה נפשית** בעייתית בכל מצב. היא מאפשרת שלטון של כוחות זרים באדם ('אל זר') ומנתקת את האדם מהשליטה הרצויה שלו על עצמו. בהתאם לכך יש להימנע מהכעס לחלוטין. ואולם לגבי **התגובה המעשית** למצב שראוי לכעוס בו, המגמה היא אחרת. התנהגות כלפי חוץ של כעס יכולה לעזור להיטיב את הסובבים, ולכן ישנם מצבים ספורים שבהם הדבר רצוי.

יהי רצון שנלך בדרכו של אהרון הכהן שהיה אוהב שלום, רודף שלום ומקרב את הבריות לאביהן שבשמים.

7	שם בפירוש המשנה. ועיין עוד במורה נבוכים ג, כב	11	הלכות דעות ב, ג.
8	בביאור המושג 'יצר הרע'.		
8	ב, ט.		
9	עיין במסכת שבת דף קה ע"ב, ובספר המפתח על		
	רמב"ם (מהדורת שבת פרנקל) דעות ב, ג.		
10	תהלים פא, י.		